

İsmail Çalışkan'ın Tefsir Usûlü Adlı Eseri Bağlamında Usulü't-Tefsir'i Yeniden Düşünmek

Tefsir Araştırmaları Dergisi

Nisan / 2017, Cilt: 1, Sayı: 1, ss. 121-131

**İSMAİL ÇALIŞKAN'IN *TEFSİR USÛLÜ* ADLI ESERİ BAĞLAMINDA
USULÜ'T-TefsİR'İ YENİDEN DÜŞÜNMEK**

Doç. Dr. Murat KAYACAN*

Özet

Kur'an'ı anlamak, yorumlamak, açıklamak için takip edilmesi gereken esas ve yöntemleri konu edinen tefsir usulü hakkında, İsmail Çalışkan tarafından özlü bir şekilde kaleme alınan *Tefsir Usûlü* adlı eser; vahiy, Kur'an, Kur'an'ın tanımı, onu anlama, açıklama ve yorumlama yöntemini vs. tasvirî bir üslupla ve yetkin bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu yazıda, klasik ve modern dönem tefsir literatürü temel alınarak *Tefsir Usûlü* adlı eser bağlamında; Kur'an'ın korunmuşluğu, onun anlaşılması konusunda nüzul bilgisinin ve siyakın değeri vs. konular tartışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Kur'an, tefsir usûlü, nüzul sebebi, siyak.

**Rethinking Usul al-Tafsir (Tafsîr Method) in the Context of Ismail Caliskan's Work
“Tafsir Usûlü”**

Abstract

The work named *Tafsîr Usûlü* (tafsîr method), which was written by İsmail Caliskan in a concise manner on the tafsîr method, deals with inspiration, the Qur'an, the definition, comprehension, explanation, and the method of the Qur'an commentary etc. in a descriptive and competent way. In this article, based on the classical and modern term exegesis literature, in the context of the book named *Tafsîr Usûlü*; the preservation of the Qur'an, the value of “cause of descent” and context knowledge in understanding the Qur'an, etc. will be discussed.

Keywords: the Qur'an, tafsîr method, cause of descent, context.

* Muş Alparslan Üniversitesi, dr.muratkayacan@gmail.com +905074592890

Giriş

Yayımlanmış yedi kitabı¹ bulunan İsmail Çalışkan'ın, okuyucunun ilgisine bu yıl (2017) sunulan ve tefsir usûlünü; tarihi, amacı, muhtevası ve metodu açısından anlatmayı hedefleyen *Tefsir Usûlü*² adlı eseri; “Tefsir Usûlüne Mukaddime” ile başlamakta ve temelde üç bölüm içermektedir: “Vahiy ve Kur'an, “Kur'an'ı İnceleme ve Tanıma”, “Kur'an'ı Anlama, Açıklama ve Yorumlama Metodu”. Yazarın bu kitabındaki amacı; anlama ve yorumlamaya esas olacak tefsir teorisini, metodolojisi ortaya koymaktır.

Bu yazıda söz konusu eser bağlamında, “Tefsir usûlü paradigmasında belirgin bir sorgulamaya gidilmiş midir? Yazar görüşünü gerekçelendirmede başarılı mıdır? Ele aldığı başlıkları açıklamakta yeterli midir? Kur'an'ın korunmuşluğu konusuna nasıl yaklaşmaktadır? Kur'an'ın anlaşılır olup olmadığı konusundaki tezi nedir? Tefsir usûlünün gelişim aşamaları hakkında bir tasnif kullanmakta mıdır? Kıssaların, tarihi gerçeklikleri konusundaki tartışmalara dâhil olmakta mıdır? Kur'an'ı anlamada, nüzul sebebi ve siyakın değeri hakkındaki yaklaşımı nedir?” vb. soruların cevapları aranacaktır. Ayrıca kitapta görülen zaaf lar, isabet edilmediği düşünülen yaklaşımlar, klasik ve modern dönem tefsir literatürü dikkate alınarak değerlendirilecek ve önerilerde bulunulacaktır.

A. Vahiy ve Kur'an

Bu eserin “Vahiy ve Kur'an” adlı I. bölümünde, son peygamber Hz. Muhammed'e Kur'an-ı Kerim'in Cebrail vasıtasıyla indirildiği söylenmektedir.³ Kur'an, Allah'ın kullarına üç şekilde hitap ettiğini söyler: “Allah bir insana ancak vahiy yoluyla veya bir perde arkasından hitab eder yahut ona kendi izniyle dilediğini vahyedecek bir elçi gönderir. Çünkü O yüceler yücesidir, tam hüküm ve hikmet sahibidir.”⁴ Çalışkan'ın yorumuna göre Hz. Muhammed ile iletişimi kuran Allah, bu üç iletişim tarzından sadece birini –melek aracılığıyla- istihdam etmiştir. Hâlbuki Kur'an, O'nun son peygamberiyle tek iletişiminin bu şekilde olduğunu açıkça belirtmez. Gaybî konularda

¹ Çalışkan'ın yayınlanmış eserlerinin adları şöyledir: 1. *Kur'an'da Din Kavramı*. 2. *Siyasal Tefsirin Oluşum Süreci*. 3. *Muhammed Esed'in Kur'an Mesajı'nın Tahlil ve Tenkidi*. 4. *Muhammed Esed ve Düşünce Dünyası*. 5. *Müslüman Hayatında Görevler, İlkeler, Modeller*. 6. *Tefsir Tarihi*. 7. *Tefsir Usulü*.

² İsmail Çalışkan, *Tefsir Usulü*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2017.

³ Çalışkan, *Tefsir Usulü*, s. 34.

⁴ Şura 42/51.

muhkem Kur'anî ifadeler yoksa o konuda sessiz kalmak, kesin ifadeler kullanmaktan daha doğru olur.⁵

Yazar, haklı olarak hadislerin ve Kur'an dışında indiği söylenen vahiylerin, "Onları da Kur'an'ı nakleden sahabe nakletti." bakış açısıyla korunduğu düşüncesine karşı çıkmakta ve hadislerin –rabani ilham sonucu söylenmiş olsa bile- Kur'an gibi korunmadığını ifade etmektedir:

"Peygamber (sav), Allah'tan gelen vahiy ile kendisine ait sözlerini birbirinden açık bir dille ayırmıştır. Kendisine ait sözler ister bir ilham sonucu olsun isterse normal bir insan olarak sarf etmiş olsun hiçbirisini vahiyden saymamıştır. Ayetleri yazdırırken de buna çok dikkat etmiş ve 'Benden Kur'an dışında bir şey yazmayın.' diye tembihte bulunmuştu."⁶

Çalışkan'ın sözleri doğrultusunda şöyle söylemek mümkündür: Peygamber (s), lafzı Allah'a, anlamı kendisine ait olduğu söylenen "kudsi hadislerin" ve sözlerinin Kur'an gibi korunmasını istememiştir. En azından Mekke döneminde bunların Kur'an gibi ezberlenmesi, kayda geçirilmesi söz konusu olmamıştır. Dolayısıyla Kur'an gibi hadislerin de sahabenin nakliyle geldiği iddiasıyla dinde her ikisinin mevsukiyetinin eşit olduğu iması doğru değildir.

Kur'an'ı tarihe hapsedme eğiliminin aksine Çalışkan, Salih Akdemir'in *Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümeleleri* adlı eserinden aktardığı "Kelamın her zaman ve mekânda iktizâ-yı hale⁷ uygunluğudur." şeklindeki tariften yola çıkmakta ve yine Akdemir'den alıntıyla son vahyin kıyamete kadar tüm insanlara hitap edecek bir niteliğe sahip olduğunu ifade etmektedir:

"Tarifin odaklandığı husus, Kur'an'ın indiği zaman ve mekân ile sınırlı bir kitap olmayıp sonraki zamanlarda ve mekânlarda insan hayatına mutlak uyum sağlamasıdır. Çünkü o, ilahi kelamdır ve kıyamete kadar insan hayatına mutabakat sağlar, hayata zorluk değil, kolaylık getirir. Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'i kıyamete kadar, maddi-manevi kurtuluş vesilesi olması için bütün insanlığa göndermiştir."⁸

Aktarımdan anlaşıldığı kadarıyla Çalışkan'a göre bu dünya hayatı son bulana değin Kur'an her zaman ve mekânda yaşayanlara rehberlik edecek bir kitaptır. O, bir

⁵ Eserin "Vahyin Geliş Şekilleri" başlığı altında ise Hz. Muhammed'e her üç şekilde de vahyedildiği belirtilmektedir bkz. Çalışkan, *Tefsir Usulü*, s. 39.

⁶ Çalışkan, *Tefsir Usulü*, s. 50,

⁷ Durumun gereği.

⁸ Çalışkan, *Tefsir Usulü*, s. 59.

yandan inanç ve ahlaki ilkeleri zamanlar üstü kabul edilen bir yandan da hükümlerinin, salt miladi 6. yüzyıl Araplarına çözüm ürettiği ileri sürülecek bir kitap değildir.

Eserde, vahyin yazılmasının, risaletin ilk 4-5. yıllarında başladığı ifade edilir ve o dönemde yazılı nüshaların varlığının izi, Kur'an'ın 42. sırada inmiş Mekki Suresi, Furkan'da sürülür. Söz konusu ayette müşriklerin iddiası şöyledir: “*İnkâr edenler, ‘Bu Kur'an, onun (Muhammed'in) uydurduğu bir yalandan başka bir şey değildir. Başka bir topluluk da bu konuda ona yardım etmiştir.’ dediler. Böylece onlar haksız ve asılsız bir söz uydurdular. ‘(Bu Kur'an, başkalarından) yazıp aldığı öncekilere ait efsanelerdir. Bunlar ona sabah akşam okunmaktadır.’ dediler. De ki: O kitabı göklerin ve yerin sırrını bilen indirmiştir. Şüphesiz O, bağışlayandır, çok merhamet edendir.*”⁹ Bu ayette müşriklerin, Hz. Muhammed'in “başka bir topluluktan yardım aldığı” ve imla ettirdiği (yazdırdığı) iddialarına yer verilmektedir.¹⁰ Buradan hareketle eserde, “Muhtemeldir ki onlar Müslümanların elindeki yazılı sayfaları görüyor, hatta onlar hakkında Müslümanlarla tartışıyorlardı.”¹¹ denilmekte ek olarak İbn İshak'tan nakille¹² Mekke döneminin beşinci yılında Müslüman olan Hz. Ömer'in, kendisinden önce Müslüman olan kız kardeşinin elinde yazılı halde ayetleri görmesinden de söz edilmektedir.¹³ Ayrıca Çalışkan, Kur'an'ın yazılı kayda geçirilmesinden ziyade ezberlenmesinin ön planda olduğu Mekke dönemindeki¹⁴ nazik ve kritik ortamın sosyal imkânlarının, vahyin yazıya geçirilmesine pek fırsat vermediğine dikkat çeker. Çünkü o dönemde yazı malzemesi kıt, okuma yazma bilen azdır ve Rasulullah (s) da okuma yazma bilmemektedir.¹⁵ Bu durum ve ayrıca yassı ve ince taşlara, düzgün hurma dallarına, kürek kemiklerine ve deri parçalarına yazıldığı söylenen¹⁶ vahyin, Medine'ye naklinden söz eden bir haber olmaması dikkate alındığında Mekke'de inen ayetlerin yazıya geçirilmesinin sınırlı olduğu sonucuna varılabilir. Daha geniş imkânların olduğu Medine'de ise vahiy daha tertipli ve hızlı bir şekilde kayda geçiriliyordu.¹⁷

⁹ Furkan 25/4-6.

¹⁰ Mukatil'e göre bunlar daha sonra iman eden üç Yahudi idi bkz. Ebu'l-Hasan, Mukâtil b. Süleyman (ö. h. 150), *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, Daru İhyai't-Turas, Beyrut, h. 1423, II, 226.

¹¹ Çalışkan, *Tefsir Usulü*, s. 61.

¹² İbn İshak, Muhammed (ö. 151), *Sîretu İbn İshak*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1978, s. 182.

¹³ Çalışkan, *Tefsir Usulü*, s. 61-62.

¹⁴ Çalışkan, *Tefsir Usulü*, s. 67.

¹⁵ Çalışkan, *Tefsir Usulü*, s. 63.

¹⁶ Subhi es-Salih, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'an*, Daru'l-İlm Li'l-Melâyin, 4. bs., Beyrut, 2000, s. 70.

¹⁷ Çalışkan, *Tefsir Usulü*, s. 64.

Hız Muhammed'in bir Mushaf oluşturmadan vefat ettiğini çünkü vefatına kadar hala vahyin gelme ihtimalinin devam ettiğini söyleyen Çalışkan,¹⁸ Musa Carullah'tan aktardığı, "Hz. Peygamber zamanında Kur'an'ın bugünkü tertibinin olduğu, bu tertip üzere ezberlendiği ve yine bu tertip üzere yazıldığı düşüncesi"ne mesafelidir.¹⁹

B. Kur'an'ı İnceleme ve Tanıma

Eserin "Kur'an'ı İnceleme ve Tanıma" adlı II. bölümünde Çalışkan, Kur'an hakkında, "Vahyedildiği günden beri tek bir harfi değişmeden gelmiş, bundan sonra da öyle kalacaktır."²⁰ demektedir. Bu ifade sıkça tekrarlınsa da Kur'an ilimleri ve özellikle de kıraatler konusuyla ilgilenenler, bu ifadeyi destekleyici unsurlar bulmakta zorlanmaktadırlar. Bunun yerine Çalışkan'ın kurduğu cümleye "kıraat farkları dikkate alınmazsa" istisnası eklenmelidir.

Çalışkan, Kur'an'ın "anlaşılmaz bir kitap olduğunu" düşünmese de²¹ bu eserinde şu sözleri sarf etmektedir:

"Arapçanın yapısına aşina olmayan, ilmî altyapısı zayıf, dini mevzuları bilmeyen kimselerin, Kur'an'ı kavramakta zorlandıkları bir gerçektir. Kur'an'ı salt metin olarak okuyup anlamaya çalışmak, tarihi, kültürel ve dinî bilgisi zayıf kimseler için çıkmazlara sebep olabilir, art niyetli kimseleri yanlış maksatlara götürebilir."²²

Çalışkan'ın bu ifadeleri, Kur'an'ı anlamaya teşvik edici görünmemektedir. Hâlbuki herkes gücü ölçüsünde Kur'an'ı Arapçasından, Arapça bilmiyorsa çevirisinden anlar. Zaten ne kadar anlayabiliyorsa ahirette de o kadarından hesaba çekilecektir. Aksi takdirde Kur'an'ın "akademisyenlere hitap eden" bir kitap olduğunu ileri sürmek gerekir ki bu, "apaçık bir Kitap"²³ olan Kur'an için söz konusu olamaz. Kur'an hakkında yeterli bilgisi olmayanlar da onu anlar ancak "derinlemesine bir anlama" için Çalışkan'ın dikkat çektiği eksikliklerin giderilmesi gerekir.

¹⁸ Çalışkan, *Tefsir Usulü*, s. 65.

¹⁹ Çalışkan, *Tefsir Usulü*, s. 69.

²⁰ Çalışkan, *Tefsir Usulü*, s. 104.

²¹ Çalışkan'ın şu ifadesinin, söylediğimize kanıt oluşturduğunu söyleyebiliriz: "İmam Mâturîdî ise Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanması konusunda daha cesaretlidir, tam bir özgüven sergiler. O, ayetlerin anlaşılmayacağını söz konusu etmez, bütün ayetler anlaşılabilir ya da üzerinde söz söylenebilir, mesele sadece ayetlerin nasıl ve ne kadar anlaşılabiliridir." Bkz. Çalışkan, *Tefsir Usulü*, s. 197.

²² Çalışkan, *Tefsir Usulü*, s. 105.

²³ Neml 27/1.

Yukarıdaki alıntıda²⁴ ifade edilen “art niyetli kimselerin yanlış maksatlara götürmesi” tehlikesini destekleyici bir rivayet, Taberi’de (ö. 310/922) –bâtıl iddialardan olduğu kaydı düşülerek- aktarılan bir rivayet şöyle aktarılır:

“İsa İbn Mazin dedi ki: ‘Hasan b. Ali’ye Ey müminlerin yüz karası! Bu adama biat ettin yani Muaviye b. Ebi Süfyan’a. Rüyasında Rasulullah’a (s), mimberine Emevi halifelerinin birinin inip diğerinin çıktığı gösterildi ve bu, onun ağrına gitti. Allah, ‘Şüphesiz biz sana kevseri verdik.’ (Asr, 108: 1) ve ‘Şüphesiz, biz onu (Kur’an’ı) Kadir gecesinde indirdik. Kadir gecesinin ne olduğunu sen ne bileceksin! Kadir gecesi bin aydan daha hayırlıdır.’ (Kadir, 97: 1-3) ayetlerini indirdi. Yani ‘bin ay’ Emevi yönetiminin iktidar süresidir. el-Kasım dedi ki: Emevi iktidarının ne kadar sürdüğünü hesapladık. Bir de ne görelim 1000 ay!”²⁵

Çalışkan’ın eserinde, başlangıçtan günümüze tefsir usulünün gelişimine dair üç aşamaya yer verilmektedir:

1. Merhale: Tefsir mukaddimleri, rivayetler, risaleler ve bazı kitaplar (ilk 3 asır).
2. Merhale: Ulûmu’l-Kur’an’ın sistemleşmesi ve nasıl tefsir yapılacağıının ele alınmaya başlaması (yaklaşık 4.-11/10.-18. asırlar).
3. Merhale: Usûlü’t-Tefsir kavramının yerleşmeye başlaması ve yorum sistemi önerileri (yaklaşık 12.-15./18.-21. asırlar)²⁶

Bu sınıflamaya rağmen eserde, “Tarihi süreçte ulumu’l-Kur’an ve tefsir usulüne dair müktesabatın ortaya konduğu bu zaman aralığına *ilk merhale* diyoruz.” denilmekte ve “Bu merhalede Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767), Taberi (ö. 310/922) ve Mâtürîdî (ö. 333/944) gibi müelliflerin yazdığı tefsir mukaddimleri ve ulûmu’l-Kur’an kitapları yer alır.” sözlerine yer verilmektedir.²⁷ Eserde yapılan tasnife göre Taberi ve Mâtürîdî’nin ilk değil, ikinci merhalede yer alması gerekir.

Eserde, Kasas’l-Kur’an başlığı altında, kıssalar hakkında birtakım genel bilgiler verilmekte ve kıssalardan dört madde halinde sonuçlar çıkarılmaktadır. Bu maddelerin ilkinde her okuyucunun kendi konumuna ve karakterine uygun bir örnek karakter seçebileceğinden ve onu “uygulayabileceğinden” söz edilmektedir.²⁸ Ne var ki kıssalar, Kur’ân’ın müteşabihlerindedir ve Kur’an’ın muhkem ayetleri esas alınarak anlaşılır. Onlarda gördüğümüz her şeyi ibret konusu olarak görebiliriz ancak “uygulama” konusu

²⁴ Çalışkan, *Tefsir Usulü*, s. 105.

²⁵ Muhammed bin Cerir et-Taberî, (ö. h. 310), *Câmiu'l-Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, 24 c., Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2000, XXIV, 24.

²⁶ Çalışkan, *Tefsir Usulü*, s. 120.

²⁷ Çalışkan, *Tefsir Usulü*, s. 121.

²⁸ Çalışkan, *Tefsir Usulü*, s. 133.

edinmekte birtakım sıkıntılar yaşanabilir. Evlenecek kızın mihir istemesi değil, babanın başlık parası alması²⁹ ya da “Musa'nın karşılaştığı, ‘kendisine Allah katından bir rahmet verilen ve bir ilim öğretilen kulun³⁰ yaptığı gibi yapacağım.” diye dinin hükümlerini değil, yasak kıldıklarını yapanlar çıkabilir ve mazur olurlar.

Eserde muhtemelen, Türkiye’de kıssaların tarihi gerçekliğini kabul etmeyen ve onları edebi birer ürün kabul eden düşünce sahipleriyle “kıssaların vakiliği” tartışmalarına³¹ dahil olmamak niyetiyle Türkiye dışından yazarların bu doğrultudaki görüşlerinden söz edilmiştir. Ancak söz konusu tartışmalara dair nakillerinin en yenisi, yaklaşık 70 yıl öncesinde dile getirilmiş görüşlerdir. Bu, özenerek hazırlanmış kitabın “bir tartışmaya kurban gitmemesi” açısından anlaşılır bir tercihtir. Çalışkan’ın, kıssalar hakkında son dönemlerde yayınlanan bir eser listesi vermesi³² bu eksiği az da olsa gidermektedir. Söz konusu liste Türkiye’de yayınlanan eserleri de içermektedir.

İbn Abbas’tan aktarımla dört çeşit tefsir olduğu söylenir: Âlimlerin bildiği, Arapların Arapça sayesinde bildikleri, insanların bilmesi gereken helal ve haramlara dair tefsir, sadece Allah’ın bildiği tefsir.³³ Bu bilgiyi aktaran Çalışkan, -en azından bu bağlamda- “Apaçık Kur’an’da nasıl olur da tefsirini ‘sadece Allah’ın bildiği’ ayet yer alır?” sorusunu sormaz. Zaten müfessirler arasında söz konusu ayetlerin hangileri olduğu ve sayısı hususunda fikir birliği de yoktur. Kur’an’da yer alan bazı ayetlerden “tam olarak” neyin kastedildiğini, Allah’ın bildiğini söylemek daha doğru olsa gerektir. Yoksa Kur’an’da sadece Allah’ın bildiği ayet olmaz. Aksi takdirde ayetlerin tümü üzerinde kafa yoran birisi, doğru bir şey yapmış olmaz.

C. Kur’an’ı Anlama, Açıklama ve Yorumlama Metodu

“Kur’an’ı Anlama, Açıklama ve Yorumlama Metodu” adlı 3. bölümün “Kur’an Üzerinde Üçlü Zihinsel Faaliyet: Anlama, Açıklama ve Yorumlama” adlı başlık altındaki kısmında, nüzul bilgisinin Kur’an’ı anlamadaki rolünün, abartıldığını düşünmekteyiz:

²⁹ Kasas 28/27.

³⁰ Kehf 18/74.

³¹ Bu konuda bkz. Hikmet Zeyveli, "Kuran Kıssaları", İslami Araştırmalar, IX, S. 1-4, 1996 (177-183); Murat, Kayacan, “Kur'an Kıssalarında Gerçeklik”, Haksöz Dergisi, S. 116-117, 2001 (Kasım-Aralık), (64-70).

³² Çalışkan, *Tefsir Usulü*, s. 135.

³³ Mukâtil, I, 27.

“Kur’an’ın olaylara ve sebeplere göre indiği, muhataplarına adeta birebir konuştuğu, ayetlerin birer söz ya da söz demeti halinde geldiği, ayet ya da surelerin henüz mushaf haline gelmediği dönemdir. Bu devrin temel karakteri şunlardır: Hatip-muhatap ilişkisi ve olgu-vahiy ilişkisi geçerlidir. (...) Vahiy rastgele inmez, bir muhatap vardır, bir de olay vardır, onun üzerine konuşur.”³⁴

Benzer şekilde Çalışkan; Kur’an’ı anlamaya girişirken önceki peygamberlerin tarihlerini, vahiy tarihini, Arap Yarımadası’nın genel tarihi ile Hicaz bölgesi Araplarının tarihini, Ortadoğu ve Arap Yarımadası’nda Yahudilik ve Hristiyanlığın geçmişini, Arap örf ve adetlerini, Cahiliye çağının dinî, sosyal ve kültürel yapısını bilmek gerektiğini, bunları bilmeden birçok ayeti anlama imkânının ortadan kalkacağını ileri sürmektedir.³⁵

Kur’an, son ilahi kitaptır ve muhatap kitlesi, miladi 6. yy’dan dünya hayatının sona ermesine kadar tüm insanlardır ve artık yeni bir kitap da gelmeyecektir. Yukarıdaki alıntıda olduğu gibi olgu-vahiy ilişkisi abartılırsa bu durumda Kur’an’ın günümüze hitap ettiği gerçeği göz ardı edilmiş olur.³⁶ Çünkü Kur’an’ı anlamak için yıllarca tarihî, dinî ve coğrafi araştırmaların yapılması gerekecektir ki insanların çoğu için bu söz konusu olamaz, *teklifu mâ lâ yutak* olur. Ayrıca ayetlerin iniş bilgisi diye aktarılan haberler, Kur’an’ın yaklaşık 1/5’ine tekabül eder. Geriye kalan ayetler ise bir nedene dayalı olarak inmemiştir, indiyse de bu bilgi bize ulaşmamıştır. Dolayısıyla o dönemin bilgisi, Kur’an’ı anlamak için şart değil, yardımcı bir unsurdur. Zaten Çalışkan da Esbabu’n-Nuzul başlığı altında, Kur’an’ın herhangi bir sebep olmadan inen ayetlerinin, Kur’an’ın büyük kısmını oluşturduğunun ifade edildiğini belirtmektedir³⁷ ve ayrıca “Kur’an-ı Kerimi Anlamanın İmkânı” adlı başlık altındaki ifadeler, oldukça aydınlatıcıdır:

“Kur’an açısından doğruya ulaştıracak olan ve yukarıda sıraladığımız soruları³⁸ cevaplayabilmek için onun dili, tarihi, indiği kültürel ortamı, ulûmu’l-Kur’an gibi bilgiler avantaj sağlar.”³⁹

Bağlam (siyak), bir ifadeyi anlamlandırmada oldukça önemlidir ancak bu, her zaman değil, çoğunlukla böyledir. Bağlamı “kesin bir prensip” olarak kabul edersek en

³⁴ Çalışkan, *Tefsir Usulü*, s. 177-178.

³⁵ Çalışkan, *Tefsir Usulü*, s. 191.

³⁶ Eserde benzer bir abartı da şöyledir: “Ulûmu’l-Kur’an ve tefsir kitaplarında bize gelen bir hayli bilgi vardır. Bunları bilmeden ve kullanmadan doğru anlamaya ve yorumlamaya ulaşılamaz.” bkz. Çalışkan, *Tefsir Usulü*, s. 192.

³⁷ Çalışkan, *Tefsir Usulü*, s. 136.

³⁸ “Kur’an-ı Kerimi Anlamanın İmkânı” başlığı altında iki tane soruya yer verilmektedir: 1. Kur’an’ı anlamak mümkün müdür? 2. Kur’an’ı doğru anlamak ne kadar mümkündür? Bkz. Çalışkan, s. 197.

³⁹ Çalışkan, *Tefsir Usulü*, s. 199.

azından Kur'an'da açıklayamayacağımız durumlar karşımıza çıkar. Ne var ki Çalışkan, Hüseyin Harbi'nin *Kavâiudu't-Tercîh 'inde'l-Müfessirîn* adlı eserinden nakille şöyle demektedir:

“Bağlama riayet etmenin önemini şu kural güzel ifade eder: Ayet lafızlarının delaletinden ve siyakından alınmayan tüm tefsirler reddedilir.”⁴⁰

Konunun bu kadar net olmadığına dair iki örnek vermek istiyoruz: Birincisi şu ayettir: “*Böylece kuluna vahyedeceğini vahyetti.*”⁴¹ Bu ayetin siyakı, yani öncesi ve sonrasında sözü edilen Allah değil, Cebrail'dir. Siyak, ayetin anlamının “kesin belirleyicisi” kabul edilirse Peygamber (s) –haşa- Allah'ın değil, Cebrail'in kulu olmuş olur. Hâlbuki bu, Rasulullah'ın (s) Allah'ın kulu oluşuna aykırıdır. Bu yüzden ayet, Kur'an bütünlüğü dikkate alınarak şöyle anlamlandırılabilir: “Allah, kulu Cebrail'e vahyetti.”⁴² “Allah, kulu Muhammed'e vahyetti.”⁴³ “Cebrail'e vahyettiğini, (kulu) Muhammed'e de vahyetti.”⁴⁴

İkinci ayet de şöyledir: “*Şöyle söyle: 'Ey kendi aleyhlerine aşırıya giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Şüphesiz Allah bütün günahları bağışlar. Çünkü O, çok bağışlayıcı, çok merhamet sahibidir.*”⁴⁵ Bu ayette “*kullarım*” ifadesinin siyakına baktığımızda ilk akla gelecek olan şey, Peygamber'in (s) insanlara “Kullarım!” diye hitap etmesinin istendiğidir. Ancak Allah'a ortak koşmayla mücadele veren birinin tutup da tevhid dinini kabul edenlere böyle bir hitapta bulunması söz konusu olmayacağından “Benden onlara/tarafımdan kavmine vs.” takdirler yapılarak bağlam geri çekilir ve Kur'an bütünlüğü ön plana çıkarılır. Bu iki örnekten anlaşılan şey, siyakın büyük oranda belirleyici olduğu ancak tek belirleyici unsur olmadığıdır.

⁴⁰ Çalışkan, *Tefsir Usulü*, s. 194.

⁴¹ Necm 53/10.

⁴² Ebu Mansur el-Mâturîdî (ö. h. 333), *Tefsîru'l-Mâturîdî*, 10 c., Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut, 2005, IX, 419.

⁴³ el-Hüseyin b. Mesud el-Ferra el-Beğavî (ö. 510), *Meâlimu't-Tenzîl*, 8 c., 4. bs., Daru Tayyibetin Li'n-Neşri ve't-Tevzi', Beyrut, 1997, VII, 402.

⁴⁴ Fahrüddin er-Râzî (h. 606/1209), *et-Mefâtihu'l-Gayb*, 32 c., 3. bs., Daru İhyai Turasi'l-Arab, Beyrut, h. 1420, XXVIII, 41.

⁴⁵ Zümer 39/53.

Sonuç

Sünnî paradigmaya uygun tefsir usûlü literatürünü, anlaşılır bir üslupla ortaya koyan eser, “Tefsir Usûlü” paradigmasında belirgin bir sorgulamaya girişmemektedir. Ele aldığı başlıkları açıklamakta yeterli olan kitabın, bu alanda yazılmış Muhsin Demirci’nin *Kur’an ve Yorum*,⁴⁶ Mustafa İslamoğlu’nun *Kur’an’ı Anlama Yöntemi Tefsir Usulü*⁴⁷ ve Mehmet Akif Koç editörlüğünde hazırlanan *Tefsir El Kitabı*⁴⁸ adlı eserlerle kıyaslanınca tefsir usulünün temel konularını daha özlü bir şekilde ele aldığı görülmektedir.

Eserde hedeflenen “yükseköğretim öğrencilerine ve tefsir ilmi ile uğraşanlara hitap etme” amacı gerçekleşmiştir. Kitabın adı ve diğer başlıkları kitap içeriğine uygundur. Yazar görüşünü gerekçelendirmede başarılıdır. Ele aldığı konuyu kavramsal olarak açıklayabilmiştir. Yazarın vermiş olduğu bilgiler açık, net ve doyurucudur; kullandığı örnekler konunun anlaşılmasına katkıda bulunmuştur. Emsalleri ile karşılaştırıldığında kitabın alana dair yeni katkıların az olduğu ancak tasvirî bir yöntemle de konuyu güzelce işlediği söylenebilir. Kaynak kullanımı gayet başarılı olan Çalışkan’ın, eserde hem kadim hem de çağdaş eserlerden faydalandığı belirgindir. Yazarın, anlama ve yorumlamaya esas olacak tefsir teorisini, metodolojiyi ortaya koyma amacını gerçekleştirdiğini söylemek kolay görünmese de tefsir usulünün ne olduğunu anlatma hedefi yerine gelmiştir.

⁴⁶ Muhsin Demirci, *Kur’an ve Yorum*, Ensar Neşr., İst., 2006.

⁴⁷ Mustafa İslamoğlu, *Kur’an’ı Anlama Yöntemi Tefsir Usulü*, İst., 2014.

⁴⁸ Mehmet Akif Koç, (Edit.), *Tefsir El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012.

KAYNAKÇA

- Beğavî, el-Hüseyin b. Mesud el-Ferra (ö. 510), *Meâlimu't-Tenzîl*, 8 c., 4. bs., Daru Tayyibetin Li'n-Neşri ve't-Tevzi', Beyrut, 1997.
- Çalışkan, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Ankara Okulu Yayınları, Ank. 2017.
- Demirci, Muhsin, *Kur'ân ve Yorum*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2006.
- İbn İshak, Muhammed, (ö. 151), *Sîretu İbn İshak*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1978.
- İslamoğlu, Mustafa, *Kur'an'ı Anlama Yöntemi Tefsir Usulü*, İstanbul, 2014.
- Kayacan, Murat, "Kur'an Kıssalarında Gerçeklik", Haksöz Dergisi, S. 116-117, 2001 (Kasım-Aralık), (64-70).
- Koç, Mehmet Akif (Edit.), *Tefsir El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012.
- Mâturîdî, Ebu Mansur (ö. h. 333), *Tefsîru'l-Mâturîdî*, 10 c., Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut, 2005.
- Mukâtil b. Süleyman, Ebu'l-Hasan (ö. h. 150), *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, Daru İhyai't-Turas, Beyrut, h. 1423.
- Râzî, Fahrüddin (h. 606/1209), *et-Mefâtihu'l-Gayb*, 32 c., 3. bs., Daru İhyai Turasi'l-Arab, Beyrut, h. 1420.
- Salih, Subhi, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'an*, Daru'l-İlm Li'l-Melâyin, 4. bs., Beyrut, 2000.
- Taberî, Muhammed bin Cerir, (ö. h. 310), *Câmiu'l-Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, 24 cilt, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2000.
- Zeyveli, Hikmet, "Kuran Kıssaları", İslami Araştırmalar, IX, S. 1-4, 1996 (177-183).